

НАШІ ЮВІЛЕЇ

ДО 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ДМИТРА МИХАЙЛОВИЧА ГНАТЮКА

Рожок Ол. В.

«ОПЕРА – МОЯ РАДІСТЬ І ЛЮБОВ, А ПІСНЯ – ТО ДУША МОЯ» (ДМИТРО ГНАТЮК)

Творчість Дмитра Михайловича Гнатюка – цілком своєрідне явище в українській музичній культурі другої половини ХХ – початку ХХІ століть. У ній виявилися яскрава національна самобутність і високий професіоналізм митця, глибоко народні начала і творчі принципи класичного мистецтва. На ґрунті народних українських пісень і музично-театральних традицій розвивався талант співака, його творча індивідуальність, позначена особливою внутрішньою експресією, романтичною піднесеністю і щирим ліризмом. Дмитро Гнатюк – людина багатогранна, і цим визначено зміст і характер його діяльності: він – оперний співак, у репертуарі якого провідні партії з національної і світової оперної класики, з опер сучасних композиторів; він – камерний співак, неперевершений виконавець українських народних пісень і авторських пісень своїх сучасників; він – музичний режисер, який прагне надати нового звучання класичній національній опері, досягти оригінальності у постановці найкращих зразків світової опери; він – педагог, професор Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, який передає свій багатющий досвід обдарованій молоді; він – активний громадський, державний діяч. У кожному із цих сфер діяльності йому вдалося здійснити свій вагомий внесок.

Мета статті – розглянути основні етапи творчого шляху видатного українського співака Дмитра Михайловича Гнатюка.

Народився Дмитро Михайлович 28 березня 1925 р. в буковинському селі Мамаївці у багатодітній родині хлібороба-селянина, інваліда Першої світової війни Михайла Гнатюка. Змалку Дмитро відчув великий потяг до пісні, до музики. У восьмирічному віці він уже співав у церковному хорі, за допомогою керівника хору, досвідченого музиканта, швидко опанував нотну грамоту, а коли йому виповнилось 14 років, він, ще не знаючи значення слів «режисер» і «режисура», у гуртку художньої самодіяльності здійснив постановку п'єси «Сватання на Гончарівці».

Під час Великої Вітчизняної війни Дмитро, бажаючи піти на фронт добровольцем, подав заяву до військкомату. Ешелон, у якому їхали новобранці, жорстоко бомбардувала німецька авіація. Юнак дивом залишився живим. Після тримісячного перебування у госпіталі, його разом з іншими було мобілізовано для роботи на військовому танкобудівному заводі (Урал, місто Нижня Салда). По закінченні війни він повернувся на Буковину, до Чернівців, працював артистом хору в Чернівецькому музично-драматичному театрі імені О. Кобилянської, режисером якого був Василь Василько, вихованець Леся Курбаса. Це він помітив неабияку обдарованість Дмитра, багато

працював із ним над удосконаленням сценічної пластики, сценічної мови, крім співу в хорі, доручив йому готувати роль Миколи у «Наталці Полтавці». Та головне – В. Василько наполіг, щоб юнак не зупинявся на досягнутому, здобував професійну музичну освіту. В обласному будинку народної творчості керівник вокальної студії М. Іваницький підготував Дмитра до виступу на обласному огляді художньої самодіяльності, який відбувся навесні 1946 року. Перемога в ньому остаточно вирішила долю Д. Гнатюка – цього ж року він став студентом вокального факультету Київської державної консерваторії імені П. І. Чайковського. Так, у газеті «Радянська Буковина» 1946 року було вміщено замітку із символічним заголовком – «Дорога до щастя». У ній йшлося про від'їзд першокурсника до Києва на заняття.

Дмитро опановував вокальну майстерність у класі професора Івана Сергійовича Паторжинського. Навчався на відмінно, був сталінським стипендіатом, що було на той час дуже важливо, хоча йому доводилося надолужувати прогалини у музичній підготовці, особливо із сольфеджіо, гармонії, а також здобувати повну середню освіту у школі робітничої молоді. Починаючи з другого курсу, Дмитро працював в оперній студії Консерваторії. Тут він за допомогою досвідчених музичних режисерів О. Колодуба і Ю. Лишанського уперше взяв участь у студентських виставах, а з часом виконував оперні партії Євгенія Онегіна, графа Альмавіви. Більше того, завдяки своєму педагогу І. Паторжинському міг відвідувати не лише спектаклі, а й репетиції в Київському оперному театрі. На його очах під керівництвом видатних майстрів музичного театру – режисерів Д. Смолича і В. Манзія та диригентів В. Тольби і К. Симеонова – народжувалися такі оперні вистави, як «Наймичка» М. Вериківського, «Отелло» Дж. Верді, «Тарас Бульба» М. Лисенка.

«У Дмитра Гнатюка-студента виростало два пісенних крила, – зауважує М. Жулинський. – одне підносило його до надзвичайно проникливого “виповідання” неповторним баритонем народної долі в українській пісні, друге крило виносило обдарованого соліста на вершини натхненного розкошування заглавними ролями в операх Миколи Лисенка, Семена Гулака-Артемівського, Петра Чайковського, Антона Рубінштейна, Джузеппе Верді, Джоаккіно Россіні, Шарля Гуно, Олександра Бородіна... У концертному репертуарі славетного співака понад 85 творів національної та світової класики»¹.

Дослідники творчості Д. Гнатюка стверджують, що його театральний дебют відбувся у Києві не на оперній, а на драматичній сцені Державного академічного українського театру імені І. Я. Франка – сам Амвросій Бучма, як режисер-постановник спектаклю «Наталка Полтавка», запропонував йому зіграти Миколу² замість хворого актора, постійного виконавця цієї ролі. А на сцені столичного оперного театру Дмитро Гнатюк виступив студентом четвертого курсу восени 1949 року, теж замінюючи хворого співака. Тут він уперше працював із головним режисером театру М. Стефановичем, тут він уперше співав з відомими майстрами, зокрема із своїм педагогом І. Паторжинським. Після цього його не раз запрошували виконати партію Миколи в опері М. Лисенка «Наталка Полтавка», і він співав у цьому спектаклі поряд із М. Литвиненко-Вольгемут, З. Гайдай, П. Білинником, І. Паторжинським, який уже на професійній сцені допомагав творчому становленню свого вихованця.

¹ Жулинський М. Лицар українського співу / Микола Жулинський // Літературна Україна : газета письменників України. – 2012. – № 3. – С. 12.

² Станішевський Ю. О. Дмитро Гнатюк / Ю. О. Станішевський. – К. : Муз. Україна. 1991. – С. 40.

Навесні 1951 року Дмитро Гнатюк, закінчивши Київську консерваторію, одержав призначення працювати в Київському державному театрі опери та балету імені Т. Г. Шевченка, у якому на той час співали такі відомі баритони, як М. Гришко, А. Іванов, М. Ворвулев, К. Лаптев, а з часом – М. Кондратюк і Ю. Гуляєв. Тут він професійно зростав і виявив себе у творчій співпраці з відомими диригентами – В. Пірадовим, В. Тольбою, К. Симеоновим, О. Климовим, С. Турчаком, з режисерами М. Стефановичем, В. Манзієм, В. Скляренком, Д. Смоличем.

Оперне виконавство – особлива сторінка багатогранної мистецької діяльності Дмитра Гнатюка. У його репертуарі провідні оперні партії: Остапа, Миколи, Енея («Тарас Бульба», «Наталка Полтавка», «Енеїда» М. Лисенка), Султана («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Мартина, Максима («Милана», «Арсенал» Г. Майбороди), Мазепи, Євгенія Онегіна, Єлецького, Томського («Мазепа», «Євгеній Онегін», «Пікова дама» П. Чайковського), князя Ігоря («Князь Ігор» О. Бородіна), Ріголетто, Амонасро, Ренато («Ріголетто», «Аїда», «Бал-маскарад» Дж. Верді), Фігаро («Севільський цирульник» Дж. Россіні) та багато інших. Співак завжди намагався втілити у виконуваній партії своє бачення і розуміння характеру героя, адже саме цьому його навчав педагог І. Паторжинський. Практично кожен зі створених Д. Гнатюком образів, позначений індивідуальністю виконавця, зокрема на це звертає увагу театральний критик: «На відміну від підкреслено величавого, створеного переважно вокальними засобами, стриманого і поважного у своїх рухах Ігоря-Гришка, герой Д. Гнатюка більш активний, дійовий, поривчастий <...> Це був ще молодий, але мудрий і досвідчений князь-воїн»¹. Партія князя Ігоря надовго увійшла до репертуару співака, вона була однією з найулюбленіших для нього. Він постійно збагачував і урізноманітнював її виконання, досягаючи справжньої майстерності у відтворенні внутрішньої сутності художнього характеру.

Ще на сцені оперної студії розпочався тривалий, сповнений напружених пошуків шлях Д. Гнатюка до створення індивідуально своєрідного, «свого» образу Євгенія Онегіна. Співаку вдалося не лише вокальними, а й сценічними засобами показати справжні переживання і почуття, приховані за удаваною іронічністю і холодністю героя. Ідеться передусім про драматично напружену сцену розмови Онегіна з Татьяною, коли він повчає її бути стриманою у своїх почуттях, хоча в його словах звучать і прихований біль, і внутрішнє хвилювання від розуміння того, що «мріям і рокам немає вороття», що він втрачає рідкісно щире й самовіддане ставлення до себе. Ще більшого драматизму надає Д. Гнатюк образу Онегіна у сцені його останньої зустрічі з Татьяною, у момент усвідомлення ним назавжди втраченого щастя. Дебютанта вітав увесь колектив театру, та особливо важливими для співака були слова І. Паторжинського: «Молодець, Дмитре, знайшов-таки “свого” Онегіна. Але праця над ним ще попереду, і немає їй кінця!»². І справді, щоразу, виконуючи цю роль, Дмитро Михайлович збагачував створюваний ним образ, уникав одноманітності, повторюваності у застосуванні художніх барв.

Дмитрові Гнатюку випало ще раз працювати з Амвросієм Бучмою над образом Миколи в «Наталці Полтавці», але вже на оперній сцені. Поряд із ним він опановував акторське мистецтво художнього перевтілення, психологічного і пластичного відтворення характерів, усвідомлював нероздільність співу, музики і драми як своєрідність музично-театрального мистецтва.

¹ Цит. за: Станішевський Ю. О. Дмитро Гнатюк / Ю. О. Станішевський. – К.: Муз. Україна. 1991. – С. 52.

² Там само, с. 26.

Дивовижна працездатність молодого співака і захоплення улюбленою справою виявилися і в тому, що він вивчав весь баритоновий репертуар, сподіваючись, що настане час і він зможе виконати якусь із улюблених партій. Так склалося з омріяним Фігаро в «Севільському цирюльнику» Дж. Россіні – співак уперше виконав її, замінюючи постійних виконавців. Створені Д. Гнатюком художні образи сповнені ліризму і романтичної піднесеності.

Помітною подією в культурному житті Києва стала свого часу нова інтерпретація «Тараса Бульби» М. Лисенка (музична редакція Л. Ревуцького і Б. Лятошинського, 1955), яку здійснили режисер В. Скляренко і диригент О. Климов. У новій виставі Дмитро Гнатюк виконував партію Остапа, і І. Паторжинський вважав створений образ справжньою акторською перемогою співака. Загальне визнання здобула ця опера і в дні Декади української літератури і мистецтва у Москві 1960 року, зокрема критика відзначала особливий успіх Д. Гнатюка в ролі Остапа, до речі, як і інші його виступи з театром і в концертах. Саме в ці дні йому було присвоєне почесне звання народного артиста СРСР.

60–70-ті роки ХХ століття позначені особливим поживанням мистецького життя в Україні, відчув його у своїй творчості і Дмитро Гнатюк. Збагачувався репертуар не лише в театрі, набула нечуваного досі розквіту українська пісня у творчості таких композиторів, як Платон Майборода, Ігор Шамо, Олександр Білаш, які писали музику на слова Андрія Малишка, Дмитра Павличка, Бориса Олійника, Михайла Ткача. Дмитро Гнатюк був неперевершеним виконавцем цього пісенного репертуару, високо поетичного, по-справжньому національного за своєю мелодикою. На ці ж роки припадають численні гастрольні поїздки співака, і не тільки в Україні й СРСР, а й далеко за їх межами. Уперше він виїхав до Варшави у складі делегації на Всесвітній фестивалі молоді і студентів, потім із групою провідних солістів оперного театру на гастролі до Ісландії. Особливо незвичним і напруженим було тривале концертне турне по Новій Зеландії і Австралії, а також двомісячні гастролі у країнах Центральної і Західної Африки – в Нігері, Малі, Гані, Гвінеї. Неодноразово Дмитро Михайлович здійснював концертні турне по Канаді – і щоразу справжній тріумф, незабутні зустрічі із земляками, канадськими українцями. Крім того, співак виступав у Польщі і Данії, Чехословаччині й Угорщині, Болгарії і Югославії, Норвегії і США, в Індії і Єгипті.

Українську пісню, українське слово він проніс по всіх континентах планети, співаючи не лише у найпрестижніших залах світу, його захоплено слухали і в африканських пустелях. І скрізь – незмінний успіх і щира вдячність слухачів. Дмитро Михайлович завжди гідно представляв українську музичну культуру, у цьому переконують і відгуки музичних критиків у пресі різних країн.

Особливою у виконавській творчості Д. Гнатюка дослідники вважають його концертну програму із творів на слова Тараса Шевченка та Івана Франка. Як зазначає Ю. Станішевський, вона «<...> ніби узагальнила тривалі пошуки артиста в галузі складного мистецтва камерного співу і пропаганди творів на слова Т. Шевченка і І. Франка і, водночас, відкрила нові обрії в його виконавському мистецтві. Саме за багатогранну виконавську діяльність протягом 1971–1972 років Дмитру Михайловичу Гнатюку у березні 1973 року було присуджено Державну премію України імені Т. Г. Шевченка»¹.

¹ Станішевський Ю. О. Дмитро Гнатюк / Ю. О. Станішевський. – К. : Муз. Україна. 1991. – С. 113–114.

У цей же час тривала цікава і плідна його співпраця з головним диригентом Київського оперного театру С. Турчаком над сценічним утіленням опер українських композиторів, провідні партії у цих виставах виконував Дмитро Гнатюк: 1967 року відбулася прем'єра опери «Загибель ескадри» В. Губаренка, у якій він співав партію Гайдая; зазвучала поновлена опера Г. Майбороди «Милана» (партія Мартина); було здійснено постановку його ж опери «Арсенал» (партія Максима). Крім того, 1972 року співак виконав партію Мурмана у прем'єрній виставі опери «Абесалом і Етері» грузинського композитора З. Паліашвілі, поставленої режисером Д. Смоличем. Ця вистава стала справжньою мистецькою подією у житті Київського оперного театру, колектив якого, і зокрема Д. Гнатюк, стали лауреатами Державної премії Грузії імені З. Паліашвілі. Навесні 1973 року у поновленій С. Турчаком виставі «Бал-маскарад» Дж. Верді співак створив образ Ренато. У співпраці з цим вимогливим і оригінальним диригентом Д. Гнатюк цілком своєрідно розкрив характер кмітливого птахолова Папагено, безжурного і щирого у «Чарівній флейті» В.-А. Моцарта. Співак постійно виконує оперні партії і на концертній естраді – арію Вольфрама з «Тангейзера» Р. Вагнера, монолог Алеко з однойменної опери С. Рахманінова та багато інших.

Дмитро Гнатюк здолав шлях від соліста до головного режисера Національного академічного театру опери та балету імені Т. Г. Шевченка. Творчі успіхи, зростаюча популярність не зупинили співака на шляху подальшого фахового зростання. Його цікавила і приваблювала оперна режисура, яка надавала можливість творчої інтерпретації не лише виконуваної партії, а й музичного твору загалом. Уже визнаним співаком він вступив до Київського театрального інституту імені Карпенка-Карого, щоб здобути фах музичного режисера. Його дипломною роботою була постановка 1975 року опери «Князь Ігор» О. Бородіна, у якій сам виконав партію Ігоря. Не всі свої режисерські наміри йому вдалося втілити, зокрема він мріяв поставити оперу Д. Січинського «Бранка Роксолана», та чиновники від культури вважали, що національна історична тема не актуальна, як і всі інші пропозиції Д. Гнатюка втілити на сцені столичного оперного театру національний класичний репертуар. Натомість довелося здійснювати постановку опери І. Дзержинського «Тихий Дон», і хоча ця вистава не була його мрією, плідною була співпраця з таким видатним майстром, як Костянтин Симеонов.

Д. Гнатюк поставив понад 20 опер, зокрема: «Князя Ігоря» О. Бородіна; «Золотий обруч» Б. Лятошинського, «Запорожця за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського; «Тараса Бульбу», «Наталку-Полтавку», «Енеїду» М. Лисенка; «Мазепу» та «Пікову даму» П. Чайковського; «Травіату» Дж. Верді; «Фауста» Ш. Гуно. У своїй режисерській роботі над оперною виставою Дмитро Михайлович послідовно дотримується настанов К. Станіславського – іти від музики, намагаючись виявити те головне, що спонукало композитора писати музичний твір, розгадати лінію його творчості протягом усієї опери, відтворюючи її у сценічному зображенні, в активних діях героїв.

1979 року Дмитра Гнатюка було призначено директором столичного оперного театру. У тісній співпраці зі своїм однодумцем, музикантом великого таланту і натхнення Стефаном Турчаком він сподівався відродити найкращі традиції уславленого колективу, відновити на сцені високі зразки української оперної музики, зокрема опери «Тарас Бульба» М. Лисенка, «Золотий обруч» Б. Лятошинського, «Арсенал» Г. Майбороди та інші. Спільні творчі плани стали потужним імпульсом і для подальшої творчості в театрі і визнаних майстрів, і особливо обдарованої молоді. Дмитро Михайлович вважав своїм обов'язком відкривати творчі індивідуальності, сприяти їх професійному становленню. Однак не все склалося так, як мріялося...

Окрема сторінка творчого життя Дмитра Михайловича – його педагогічна діяльність. Як професор Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, він багато зусиль докладає для виховання оперних і камерних співаків. Він перекоонує своїх вихованців, що оперне мистецтво – це особливо складна сфера творчості для співака. Вона потребує не лише ґрунтовних знань і професійних виконавських навичок, а й щоденної напруженої роботи над матеріалом, над собою, потребує щоразу нового прочитання художнього характеру, постійних творчих шукань. Дмитро Михайлович щедро розкриває перед студентами секрети вокальної творчості. А в нього є чому повчитися, адже він вихованець І. Паторжинського і передає високі мистецькі традиції, набуті кількома поколіннями митців. І головне – навчає з любов'ю. На сцені оперної студії він утілює зі студентами опери «Фауст» Ш. Гуно, «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського та інші.

Дмитро Михайлович відомий і як громадський, державний діяч. Уже в часи незалежності України він як депутат Верховної Ради працював заступником голови комітету з питань культури і духовності.

Шлях митця до всенародного визнання не був легким, він сповнений наполегливої праці, творчих шукань, захоплень і розчарувань, великих творчих перемог. Його досягнення визнані і щедро винагороджені державою. Дмитро Михайлович Гнатюк – Герой України, академік Академії мистецтв України, академік Академії творчості (Росія), академік Міжнародної академії інформатизації при ООН, народний артист України, народний артист СРСР, лауреат Національної премії України імені Т. Шевченка, Державної премії Грузії імені З. Паліашвілі, Державної премії СРСР, Герой Соціалістичної Праці, нагороджений двома орденами Леніна, орденами Трудового Червоного Прапора, Дружби народів, князя Ярослава Мудрого V та IV ступенів, орденом Святого рівноапостольного князя Володимира всіх п'яти ступенів, орденом «За заслуги» III ступеня, міжнародним орденом Миколая Чудотворця «За примноження добра на Землі», срібною медаллю «10 років незалежності України», відзнакою «Кришталевий Слон» та орденом «Зірка суспільного визнання» Міжнародного академічного рейтингу «Золота фортуна», відзнакою «Золота медаль» Академії мистецтв України. Почесний громадянин Києва і Чернівців.

«Опера – моя радість і любов, а пісня – то душа моя», – ці слова Дмитра Михайловича найточніше розкривають сутність його мистецької творчості.

У щойно виданому романі-хроніці Василя Фольварочного «На висотах орлиного лету» відзначено ще одну грань особистості Дмитра Михайловича: «У дбайливому ставленні до отчої землі Дмитро Гнатюк рідниться з велетами української культури, зокрема з Олександром Довженком та Максимом Рильським. Будучи народним депутатом, він ініціював розробку закону про садівництво і виноградарство. Як заступник комітету з питань культури й духовності мав дуже багато клопоту, але мрія про квітучу яблуневу Україну не давала спокою: він консультувався з визнаними фахівцями галузі, вивіряв кожен пункт законопроекту. Зрештою, документ схвалили у першому читанні. Традиційна для України галузь мала б отримати друге дихання: державну підтримку, нові обшири за рахунок насадження великих громадських садів, створення спеціалізованих навчальних центрів. Але через міжфракційні суперечки законопроект надовго “заліг” у парламенті...»¹.

¹ Фольварочний В. І. На висотах орлиного лету : роман-хроніка / В. І. Фольварочний. – Чернівці : Букрек, 2015. – С. 280.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жулинський М. Лицар українського співу / Микола Жулинський // Літературна Україна : газета письменників України. – 2012. – № 3. – С. 12.
2. Станішевський Ю. О. Дмитро Гнатюк / Ю. О. Станішевський. – К. : Муз. Україна. 1991. – 167 с.
3. Фольварочний В. І. На висотах орлиного лету : роман-хроніка / В. І. Фольварочний. – Чернівці : Букрек, 2015. – 428 с.

Рожок Ол. В. «Опера – моя радість і любов, а пісня – то душа моя» (Дмитро Гнатюк). Розглянуто основні етапи творчого шляху видатного українського співака Дмитра Михайловича Гнатюка, наголошено на багатогранності особистості митця і його діяльності як оперного співака, музичного режисера, постановника опер національної і світової класики, неперевершеного виконавця українських народних і авторських пісень, педагога, громадського діяча.

Ключові слова: творчість Д. Гнатюка, оперне виконавство, пісенне виконавство, музична режисура.

Рожок Ол. В. «Опера – моя радость и любовь, а песня – душа моя» (Дмитрий Гнатюк). Рассмотрены основные этапы творческого пути выдающегося украинского певца Дмитрия Михайловича Гнатюка, акцентировано на многогранности личности художника и его деятельности как оперного певца, музыкального режиссера, постановщика опер национальной и мировой классики, непревзойденного исполнителя украинских народных и авторских песен, педагога, общественного деятеля.

Ключевые слова: творчество Д. Гнатюка, оперное исполнительство, песенное исполнительство, музыкальная режисура.

Rozhok Ol. V. “Opera – My Joy and Love, and the Song – my Soul” (Dmytro Hnatiuk). The article reviews the main stages of the creative development of the famous Ukrainian singer Dmitry Mikhailovich Hnatiuk, stresses the multifaceted personality of the artist and his work as an opera singer, music director, director of national and world opera classics, unsurpassed performer of Ukrainian folk songs and author, teacher, and public figure.

Keywords: D. Hnatiuk’s work, opera performance, song performance, music direction.